

УДК: 908(477.43/.44)+323.28(477)“1937/1938”

ББК: 26.89(2Ук)+66.3(2Ук)

В27

*Рекомендовано до друку науково-технічною радою
Хмельницького національного університету,
протокол № 5 від 23.04.2018*

Включені матеріали Міжнародної НПК «Великий терор на Поділлі (до 80-річчя Великого терору 1937–1938 рр.)», проведеної 11–12 травня 2018 р. (Хмельницький–Меджибіж).

Збережена авторська редакція. Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, правильність посилань тощо несуть автори статей.

Редакційна колегія:

М. Зелінський, доктор, професор (Польща);

П. Адельсгрубер, доктор філософії (Австрія);

М. Олійник, д-р іст. наук, проф.; *Ю. Земський*, д-р іст. наук, проф.;

В. Байдич, канд. іст. наук; *М. Дорошко*, д-р іст. наук, проф.;

В. Дячок, канд. іст. наук, доц.; *І. Журба*, д-р екон. наук, проф.

Н. Петрук, д-р філос. наук, проф.

В27 «**Великий терор на Поділлі (до 80-річчя Великого терору 1937–1938 рр.)**»: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. 11–12 трав. 2018 р. (Хмельницький–Меджибіж). – Хмельницький : ХНУ, 2018. – 222 с. (укр., англ., нім.).

ISBN 978-966-330-316-1

Розглянуті проблему насильства як культурологічне, суспільно-політичне явище в історії України та людства, загалом. Розкрито зміст репресивної радянської політики впродовж її історії в Україні, а також генезис суспільно-політичних та економічних процесів, що призвели до Голодомору 1932–1933 рр. та репресій Великого терору 1937–1938 рр.

УДК: 908(477.43/.44)+323.28(477)“1937/1938”

ББК: 26.89(2Ук)+66.3(2Ук)

ISBN 978-966-330-316-1

© Автори статей, 2018

© ХНУ, оригінал-макет, 2018

Наукове видання

ВЕЛИКИЙ ТЕРОР НА ПОДІЛЛІ **(до 80-річчя Великого терору 1937–1938 рр.)**

Збірник матеріалів
Міжнародної науково-практичної конференції,
11–12 травня 2018 р., Хмельницький–Меджибіж

Відповідальний за випуск: *Журба І. Є.*

Художнє оформлення обкладинки: *Станіславова О. В.*

Комп'ютерна верстка: *Чопенко О. В.*

Підписано до друку 10.05.2018. Формат 30×42/4.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Друк різнографією. Ум. друк. арк. – 15,55. Обл.-вид. арк. – 10,88.
Тираж 100. Зам. № 94/18

Віддруковано в редакційно-видавничому центрі ХНУ.
29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 7/1.
Свідоцтво про внесення в Державний реєстр,
серія ДК № 4489 від 18.02.2013 р.

ВАЛЕРІЙ ДЯЧОК

канд. іст. наук, доц.
Хмельницький національний університет

РЕПРЕСИВНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО ПОЛЯКІВ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ВОЛИНИ В 1920–1930-Х РР. (на прикладі родин Нінцінських та Статкевичів)

На українських етнічних землях з давніх часів проживали численні групи представників різних національностей. На початок ХХ ст. національна структура зазнала глибинних і кількісних трансформацій, що віддзеркалювало головні тенденції світових етнонаціональних процесів. Одним з етносів України у ті часи було її польське населення.

Окрему сторінку історії України ХХ ст. становить радянська державність України, яка відзначилася встановленням тоталітаризму та специфічною національною політикою, зокрема щодо польської національної меншини. Польське населення УРСР, слідом за титульною нацією республіки – українцями, зазнало упродовж 1920–1930-х років чимало утисків, ставши заручником більшовицької влади, складних польсько-радянських міждержавних відносин, об'єктом експериментів національної політики Кремля, а згодом потрапивши у жорна репресій тоталітарного сталінського режиму 1930-х років.

Поряд із вивченням загальних тенденцій репресивної політики радянської влади в Україні, значний інтерес викликає дослідження проблеми мікроісторії окремих сімей та осіб, які зазнавали репресій в перші десятиліття більшовицького режиму. Таким чином, об'єктом нашої розвідки стала трагічна доля представників двох польських родин – Ненцінських і Статкевичів, які протягом ХІХ ст. – 30-х рр. ХХ ст. проживали в межах сучасної Хмельниччини у період Російської імперії, як нами з'ясовано, родини Ненцінських і Статкевичів належали до однодворців та проживали у поселеннях тодішнього Старокостянтинівського повіту Волинської губернії: на хуторі Ланок, що знаходився поблизу села Свинне (тепер – село Веснянка Старокостянтинівського району) та селі Харківці (зараз входить до складу Старосинявського району Хмельницької області), де займалися землеробством. До встановлення влади більшовиків сім'я Стефана та Аполонії Нінцінських володіли близько 20 гектарами орної землі і вважалися заможними. Родина мала

щонайменше четверо дітей: сина Антонія (1895–1938) та трьох доньок, з яких нам вдалося з'ясувати імена двох – Станіслави (1905 – 1974) та Анни (Агнешки) (1923–2015). Сім'я Статкевичів Яна (Івана) (1867–19??) та Петрунелі з Маньковських була середніх статків та мала шестеро дітей: доньок Антоніну 1900 р.н., Марію 1892 р.н., Йозефу 1897 р.н., Антоніну 1900 р.н. та синів Йосифа 1894 р.н. і Казимира 1903 р.н.

Першим зазнав репресій Антоній Стефанович Нінцінський, який восени 1929 року був заарештований на хуторі Ланок та за вироком Проскурівського суду відправлений на заслання до Красноярска, де працював на 1-му лісозаводі. Восени 1930 року його дружина, Аделя Ігнатівна Ненціньска (1908 р.н.), теж полька, була депортована до Красноярска як «дружина ворога народу», де опинилася і трудилася разом з чоловіком. Їх маленького сина Євгена (1927 р.н.) влада дозволила залишити на батьківщині з бабусею, при тому їм навіть корову залишили для прогодування.

Доля Антонія Ненцінського склалася трагічно. 5 березня 1933 р його заарештували та ув'язнили. Одночасно з ним були заарештовані ще двоє осіб, які перебували на засланні та працювали на лісозаводі і свого часу були депортовані з України: українець Мусій Петров (близько 1895 р.н.) і поляк Вінценті (Вікентій) Туліцкі.

Вже 16 вересня 1933 р. всі вони були засуджені трійкою ПП ОГПУ Східсїбкраю за ст. 59-3 (як «члени контрреволюційної повстанської бандитської групи»). Усіх було засуджено до 10 років таборів. Після вироку вони потрапили в 58-ю Березівську колонію, що розташовувалася на станції Маганськ за 30 км на схід від Красноярска. Антоній Ненцінський працював в колонії майстром. Досить скоро його розконвоювали, він навіть кілька разів приїжджав на відвідини до родини. Але у вересні 1937 р. всю 58-ю колонію відправили на Колиму. У вагонах їх везли разом з кримінальними злочинцями. Зłodії відбирали у Ненцінського їжу, тому з вагону його винесли на ношах. Етап везли через Охотське море пізньої осені, коли в Магадані вже лежав сніг. А. Ненцінський і В.Туліцкий виявилися разом в таборі Верхній Атур. Як з'ясовано, 29 червня 1938 року Антоній Ненцінський загинув в таборі. Вікентій Туліцкі вижив завдяки знанню шевського ремесла. Після війни він повернувся в Красноярськ, а в 50-х рр. виїхав до тодішнього Ленінграда.

Справу А.С. Ненцінського лише 30 грудня 1958 р. переглянуто Красноярським крайовим судом, а рідним видано довідку про його реабілітацію. Водночас зазначимо, що за даними Державного

архіву Хмельницької області в 1932 році під час Голодомору померла мати Антонія Ненцінського – Аполонія Францівна (1868–1932).

Дещо по-іншому склалася доля рідної сестри Антонія Нінцинського Станіслави Стефанівни (1905–1974). Як нами з'ясовано, 14 січня 1928 року вона вийшла заміж за Статкевича Казимира Яновича (1903–1963) з с. Харківці. Останній працював ковалем у колгоспі ім. Чубаря. І хоч в в період 1937–1938 рр. в Харківцях було репресовано понад 50 польських сімей, проте саме «дефіцитний» рід діяльності Казимира Статкевича допоміг уникнути арешту і подальших репресій з боку влади. Однак К. Статкевича залучали в якості свідка під час судилищ над деякими його односельцями. Принагідно зазначимо, що він гідно тримався і жодного разу не здійснив наклепу. Наслідком проведеної дослідницької роботи нам вдалося в 2017 році посприяти відновленню родинних зв'язків між нащадками в третьому поколінні Антонія і Аделії Нінцинських (на сьогодні вони проживають у Красноярську) та Казимира і Станіслави Статкевичів (проживають на Хмельниччині).

Таким чином, вивчення репресивної політики радянської влади щодо представників польської національної меншини має перспективу більш повного дослідження завдяки аналізу мікро-історичного аспекту, тобто звернення до історії окремих осіб, сімей та родин. Наявна в архівах джерельна база має представницький характер і є надійною основою для всебічного висвітлення проблеми репресивної політики радянської влади в 1920–1930-х рр.

Список використаних джерел

1. ДАХМО (Державний архів Хмельницької області). Ф. Р-6452. опис 1. справа 230. Книга державної реєстрації актів про шлюб за 1928 рік. Старокостянтинівський район. Арк. 42 та зв.

2. ДАХМО. Ф.17. опис 1. спр. 323. Книга реєстрації народжень Остропільського костелу за 1863-1918 рр. Арк. 420 зв.-421.

3. ДАХМО. Ф. Р-6460. опис 1. справа 3. Поіменні списки жертв Голодомору 1932-1933 рр. (Новоушицький, Полонський, Славутський, Старокостянтинівський райони). Арк. 174.

4. ДАХМО. Ф. Р-6193. опис 12. справа П 4980. Т.1-4. По звинуваченню Чернявського Михайла Михайловича, Боніславського Олександра Вікторовича, Адамського Адама Петровича жителів Остропільського району.

5. Книга Пам'яті про жертви Голодомору 1932-1933 років в Україні: Хмельницька область. Т.2 / редкол.: Гавчук І.К. (співголова редкол.), Гладуняк І.В. (співголова редкол.), Слободянюк П.Я. (наук. ред.), Осадча Г.Г. (відп. ред.) та ін. – Хмельницький, 2008. – 1176 с.

6. Політичні репресії в Українській РСР 1937–1938 рр.: дослідницькі рефлексії та інтерпретації. До 75-річчя «Великого терору» в СРСР : матеріали Всеукр. наук. конф. (м. Київ, 15 березня 2012 р. / упоряд.: О. Г. Бажан, Р. Ю. Подкур. – Київ : Інститут історії України НАН України, 2013. – 456 с.

7. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Хмельницька область / редакція тому: М. П. Вавринчук (голова) та ін. ; упоряд.: Л. Л. Місінкевич, Р. Ю. Подкур. – Біографічні довідки: П. М. Воскобойнік, Ю. А. Довгань, Л. А. Кривега, В. М. Пажинська. – Кн. 2. – Хмельницький, 2009. – 1182 с.

8. Справа «Польської Організації Військової» в Україні. 1920–1938 рр. / упоряд.: С. А. Кокін, Р. Ю. Подкур, О. С. Рубльов. – Київ : Головна редколегія науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією», 2011. – 472 с.

9. Сообщение Евгения Антоновича Ненцинского [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.memorial.krsk.ru/svidet/mnecin.htm>

МАРИНА ГРИГОРЧУК

ст. викл.

Хмельницький національний університет

ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В ПЕРІОД ВЕЛИКОГО ТЕРОРУ

В умовах утвердження тоталітарної системи в Радянському Союзі розгортання масових репресій щодо селян, робітників, інтелігенції, старої та нової більшовицької верхівки набуває небачених масштабів. Водночас, змінюється державна політика щодо національної сфери: складовою частиною терору стають масові репресії влади по відношенню до представників національних меншин, що за обставин як внутрішніх, так і зовнішніх оголошуються «ворогами народу».

ЗМІСТ

Секція 1.

Проблема насилля: філософія осмислення та досвід історії

Микола Скиба.

Репресивно-каральна політика Радянської влади на Поділлі
в 1920–1930-х рр. 3

Віктор Брехуненко.

Кримінальна справа № 475 за актом вчинення геноциду
в Україні в 1932–1933 роках 5

Геннадій Виноградов.

Теологічні й світські запобіжники проти масового терору
в європейській християнській цивілізації
середньовічної й ранньомодерної доби 8

Наталія Петрук, Віталій Третько.

Історична пам'ять як шлях до розуміння українського минулого:
великий терор 11

Олена Гапченко.

Роль історичної свідомості в осмисленні великого терору 16

Микола Вавринчук.

Деякі аспекти організації більшовиками «Великого терору» в Україні 18

Володимир Гоцуляк.

Політичний міф та історична реальність: проблеми інтерпретації 22

Степан Кравчук.

Політичні репресії органів державної безпеки на Поділлі
в 1937–1938 роках: проблеми правової кваліфікації 24

Володимир Чупира.

Культурно-історичні символи як об'єкт репресій у СРСР 30

Наталія Лютко.

Вождизм як тип владних відносин 36

Валентин Єрмоленко.

Репресії 1937–1938 років в етнокультурному контексті ХХІ ст. 39

Дмитро Карпусь.

Сталінська трансформація суспільства 45

Olufemi Oluniyi.	
The great terror: echo in today's Ukraine	49
Ірина Цюп'як.	
Соціально-психологічний злам героїв повістей Миколи Хвильового	53
Марія Дем'янюк.	
Меморіальна культурологія: пам'яті жертвам Голодомору	55
Вірослав Цюп'як.	
Дисидентський рух на Дніпропетровщині в другій половині ХХ століття	59
Ганна Цимбалюк, Наталія Лютко.	
Психологічна війна та прийоми «психологічного тиску»	62
Paulus Adelsgruber.	
Korruption, seuchen und grenzverschiebungen: die turbulente anfangszeit des russländischen zollamts voločys'k, 1795–1815	65

Секція 2.

Мета, засоби та наслідки радянської політики в українському селі

Юрій Земський.	
Колективізація українського села – інструмент колоніальної політики Москви	71
Людмила Григор'єва, Ігор Журба.	
Економічні та демографічні втрати українського села 30-х рр. ХХ ст.	76
Василь Цимбалістий.	
Голодомор в Україні (1932–1933 рр.) як форма приборкування українців	80
Микола Дорошко.	
Комуністичний терор 1920–1930-х років як знаряддя більшовицької окупації України	82
Світлана Лучковська.	
Свобода пересування та Голодомор 1932–1933 років	85
Анатолій Філіпчук.	
Особливості голодомору в прикордонних селах Хмельниччини	88
Микола Олійник.	
Голод 1925 р. на Поділлі як репетиція Голодомору	95
Олександр Комарницький.	
Ставлення студентів педагогічних вишів радянської України до політики радянської влади щодо сільського господарства у 1930-ті рр. ..	101

Михайло Присяжнюк. Геноцид українського селянства 1932–1933 років	107
Павло Кліщинський. Репресії на Кам'янецьчині за матеріалами книги П. Гладченка «Кам'янецьчина: села і люди»	111
Станіслав Дуб. Колективізація та розкуркулення в місті Підгородному Дніпропетровської області	114
Віталій Галатир. Безневинно покарані (репресовані жителі села Чабанівка Кам'янець-Подільського району) ...	120
Дарина Пасічник, Тарас Михайлів. Репресивна політика урядів СРСР та Польщі щодо українського населення в 1920–1930-х роках (за матеріалами релігійного часопису «Нова зоря»).....	123

Секція 3.

Терор та репресії як стратегія радянізації України

Ольга Заславська, Олеся Посвістак, Ярослав Ювченко. Політичні репресії проти інтелектуальної еліти Поділля в період великого терору	127
Вадим Стецюк. Матеріали Кам'янець-Подільського обласного військового комісаріату як джерело вивчення радянської репресивної політики 1939–1941 рр.	132
Павло Кравченко. Нереабілітовані жертви великого терору	137
Іван Романюк, Людмила Романець. Трагічні сторінки 1937–1938 рр. на Вінниччині	140
Микола Кабачинський. Радянські прикордонники як жертви та виконавці сталінського терору (на прикладах прикордонних підрозділів Хмельниччини)	147
Віктор Адамський. Професорсько-викладацька корпорація Кам'янець-Подільського інституту народної освіти в контексті політичних репресій	152
Валерій Дячок. Репресивна політика радянської влади щодо поляків Південно-Східної Волині в 1920–1930-х рр. (на прикладі родин Нінцинських та Статкевичів)	159

Марина Григорчук. Політика радянської влади щодо національних меншин в період великого терору	162
Богдана Дуб. Репресії проти українських економістів у Радянському Союзі впродовж 1920–1930-х років	167
Валерій Нестеренко. Репресії проти галичан – викладачів вищих навчальних закладів Кам'янця-Подільського у 1930-ті рр.	177
Василь Черняк. Подільський красзнавець М. Котенко-Шевченко – жертва політичних репресій	182
Іван Шишкін. Репресивні дії польської влади щодо українців напередодні Другої світової війни	185
Віктор Мороз, Володимир Мороз. Безвинні жертви Проскурівського ЧК	189
Юрій Блажевич. Політичні репресії більшовицького режиму проти Подільського духовенства в 30-ті роки ХХ ст.: хроніка подій	194
Сергій Єсюнін. Проскурівський (Хмельницький) православний храм Різдва Богородиці: історія випробувань у радянську добу	197
Марек Зелінський. Польські осадники на землях Західної України в умовах радянської політики 1939–1941 рр.	201
Наталія Мосюкова. Катеринославська римо-католицька парафія в часи більшовицького терору (1919–1920 роки)	204
Дмитро Деркач, Іван Романюк. «Великий терор» 1930-х років на Вінниччині	209
Світлана Козаченко, Віталій Мудраков. До питання про межі сили та безсилля у функціонуванні влади	212
Володимир Байдич. Репресоване духовенство Поділля	214